

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمْ الَّتِي
كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ
يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٢١﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ
أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ
عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۖ وَما جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا
لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ ۚ وَإِنْ
كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۗ وَما كَانَ
اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢٢﴾
قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ
قِبْلَةً تَرْضَاهَا ۚ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَ
حَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ۗ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ۗ وَما اللَّهُ بِغَافِلٍ
عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿٢٢٣﴾ وَلَئِنْ آتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَتَّبِعُوا قِبَلَتَكَ ۚ وَما أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبَلَتِهِمْ ۚ وَ
ما بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۚ وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ
بَعْدِ ما جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٢٤﴾

۱. از جمله برنامه‌های یک انسان مسلمان برای ایجاد جامعه‌ای بر اساس معیار اسلامی کدام است؟ و برای تحقق آن باید چه کار کرد؟

درس نهم

پایه‌های استوار

۱) از جمله برنامه‌های یک انسان مسلمان، مشارکت و تلاش او در ایجاد جامعه‌ای براساس معیارهای اسلامی است. از این رو، لازم است ابتدا معیارهای یک تمدن اسلامی را که قرآن کریم و پیشوایان به ما معرفی کرده‌اند، بشناسیم و برای تحقق هرچه بهتر آنها در جامعه، برنامه‌ریزی و تلاش کنیم. ۱

اکنون، در این درس می‌خواهیم به این سؤال پاسخ دهیم که :
معیارهای تمدن اسلامی کدام‌اند و ما باید برای تحقق چه نوع جامعه‌ای تلاش کنیم؟

سوالات ص غ در امتحانات نهایی

- ❖ از ویژگی‌های فرهنگ علمی دوره اسلامی، منحصر نبودن تحصیل علم به طبقه با قشری خاص بود. **ص** فردارد ۹۸ تهرینی
- ❖ در جامعه عدالت محور پیامبر (ص)، نعمت‌ها و ثروت‌های زمین در انحصار گروهی محدود، بود. **غ** شهریور ۹۸ تهرینی
- ❖ زن در عصر جاهلیت از حق مالکیت بر اموال و دارایی‌های خود برخوردار بود. **غ** دی ۹۸ تهرینی
- ❖ قرآن، تلقی موجود درجه دوم بودن زن را به شدت نفی و با آن مبارزه کرد. **ص** شهریور ۹۸ انسانی

۲. گذر از عصر جاهلیت به عصر اسلام نیازمند چه تغییر و تحولی بود؟ فرداد ۹۸ تهری، فرداد ۹۹ انسانی، دی ۹۸ انسانی

۳. و پیامبر اکرم (ص) ما را به برخی از معیارهای تمدن مورد نظر اسلام نزدیک می کند.

پاسخ: مطالعه ی قرآن کریم - سیره و روش

۲) گذر از عصر جاهلیت به عصر اسلام نیازمند تغییر در نگرش انسان ها و تحوّل بنیادین در شیوه زندگی فردی و اجتماعی مردم بود. رسول خدا ﷺ این رسالت بزرگ را از شهر مکه آغاز کرد و سپس با هجرت به مدینه و با کمک یاران خود پایه های یک جامعه دینی را بنا نهاد و حرکت به سوی تمدن اسلامی را آغاز کرد. مطالعه قرآن کریم و سیره و روش آن بزرگوار، ما را به برخی از معیارهای تمدن مورد نظر اسلام می رساند. در اینجا برخی از این معیارها و میزان توجه به آنها را بعد از پیامبر اکرم ﷺ و در تمدنی که به نام اسلام باقی مانده بررسی می نمایم.

معیارهای تمدن اسلامی

۶) ۱- رسول اکرم ﷺ از همان ابتدای دعوت مردم را به یکتاپرستی دعوت کرد و فرمود:

ای مردم بگویند «معبودی جز الله نیست» تا رستگار شوید.^۱

۲- رسول خدا در کنار دعوت به توحید، افق نگاه انسان ها را از محدوده زندگی دنیایی فراتر برد و

آنان را با زندگی در آخرت آشنا کرد.^۶

ترجمه آیه: کسی که ایمان بیاورد به خدا و روز قیامت و عمل صالح انجام دهد پس برای آنان نزد خداوند پاداشی است و برای آنها ترسی نیست و غمگین نمی شوند.

تدبر در قرآن (۱)

...مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

اشاره به دیدگاه معتقدان به معاد

در این آیه به دو اصل اساسی اعتقادی که دو معیار تمدن اسلامی نیز به حساب می آیند، اشاره

شده است. آن دو معیار کدام اند؟ فرداد ۹۹ تهری، دی ۹۸ تهری، شهریور ۹۸ تهری، فرداد ۹۹ انسانی

معیار اول: معیار توحید گرایی

معیار دوم: آخرت گرایی

۷) ۳- رسول خدا ﷺ به رسالت برانگیخته شده بود تا جامعه ای بنا نهد که در آن جامعه، به جای حکومت ستمگران و طاغوتیان، ولایت الهی حاکمیت داشته باشد و نظام اجتماعی بر پایه قوانین و دستورات الهی استوار گردد.^۷

۴. برخی از معیارهای تمدن اسلامی را بنویسید؟ پاسخ: ۱. توحید محوری ۲. آخرت گرایی ۳. پذیرش ولایت الهی

و نفی حاکمیت طاغوت ۴. عدالت محوری ۵. ارتقا جایگاه زن و خانواده ۶. خرد ورزی و تعقل گرایی

۵. مهمترین و با اولویت ترین معیار تمدن اسلامی کدام است؟ پاسخ: توحید محوری

۶. در مورد معیارهای معیار توحید محوری و معیار آخرت گرایی توضیح دهید؟

۷. پذیرش ولایت الهی یا اطاعت از خدا و رسول و امامان که از معیارهای اسلامی است را توضیح دهید؟

۸. کدام معیار تمدن اسلامی از دلایل تشکیل حکومت اسلامی و پذیرش ولایت الهی است؟ پذیرش ولایت الهی

۹. خلفای کدام دوره از ولایت الهی خارج شدند؟ پاسخ: خلفای بنی عباس و بنی امیه

تدبیر در قرآن (۲)

ترجمه آیه: ای کسانی که ایمان آورده اید خدا و پیامبرش را اطاعت کنید و صاحبان امر را که از شمایند.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ...

فرورد ۹۸ تهرانی با توجه به آیه شریفه و عبارت های درس، معیار سوم تمدن اسلامی کدام است؟

و شهریور ۹۸ انسانی

نام آیه: اطاعت و اولی الامر

معیار سوم: پذیرش ولایت الهی و نفی حاکمیت طاغوت

اشاره به ضرورت پذیرش ولایت الهی و نفی

حاکمیت طاغوت از دلایل تشکیل حکومت اسلامی

این معیار، یکی از دلایل تشکیل حکومت اسلامی است که در سال گذشته، توضیح داده شد. همچنین گزارشی از خلفای بنی امیه و بنی عباس ارائه و مشخص شد که آنان از دایره ولایت الهی خارج شدند و آنان نه بر اساس دستورات الهی، بلکه بر اساس امیال خود حکومت می کردند.

۱۰ یکی از مهم ترین اهداف پیامبر اکرم ﷺ برپایی جامعه ای عدالت محور بود به طوری که در آن مظلوم بتواند به آسانی حق خود را از ظالم بستاند و امکان رشد برای همه انسان ها فراهم باشد، نه اینکه نعمت ها و ثروت های زمین در انحصار گروهی محدود باشد. پیامبر از هر فرصتی برای رفع تبعیض های طبقاتی حاکم بر نظام جاهلی و برقراری فرهنگ برابری و مساوات در جامعه، کمال استفاده را می نمود و از هیچ تلاشی در این راه فروگذار نمی کرد. ۱۰

به طور مثال، به مردم می فرمود: «برترین جهاد، سخن حق است که انسان در مقابل سلطانی ستمگر بر زبان آورد.» ۱۱

بای قالی ... دی ۹۸ انسانی

قرآن کریم، در آنجا که اوصاف نمازگزاران را بیان می کند، یکی از ویژگی های آنها را این گونه ذکر می کند که آنان در مال خود برای محرومان و فقیران نیز حق معینی قرار داده اند ۱۲ و آنجا که می خواهد تکذیب کنندگان دین را معرفی کند، از کسانی یاد می کند که تیمان را از خود می رانند و دیگران را به اطعام مساکین تشویق نمی نمایند. ۱۳

۱۴ رفتار پیامبر اکرم ﷺ و بیانات قرآن کریم فضایی به وجود آورد که در آن، فاصله طبقاتی و فقر و بی توجهی به محرومان زشت شمرده می شد و مساوات و قسط، ارزشی والا تلقی می گردید. ۱۴

۱۰. ویژگی های جامعه عدالت محور پیامبر (ص) را بنویسید؟ شکل دوم سوال: چهارمین معیار جامعه اسلامی جامعه عدالت محور است آن را توضیح دهید؟

۱۱. برترین جهاد از نظر پیامبر (ص) چه چیزی است؟

۱۲. قرآن کریم اوصاف نمازگزاران را چگونه بیان می کند؟

۱۳. بر اساس آیات قرآن کریم، تکذیب کنندگان دین چه ویژگی هایی دارند؟

۱۴. چه عواملی سبب شد که فاصله طبقاتی و بی توجهی به محرومان امری زشت تلقی گردد؟

۱۵. با توجه به پیام های مکرر قرآن کریم و سیره و روش رسول خدا، تا مدتی پس از ایشان توجهی به معیار

عدالت محوری وجود داشت. ص ☒ غ ☐

ترجمه آیه: همانا ما پیامبران خود را با دلایل روشن فرستادیم و با ایشان کتاب و میزان نازل کردیم تا مردم به راستی و عدالت قیام کنند.

تدبیر در قرآن (۳)

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ... ۱

با توجه به این آیه شریفه و عبارات قبل، معیار دیگری از معیارهای موردنظر پیامبر اسلام برای تشکیل تمدن اسلامی را ذکر کنید.

معیار چهارم: معیار عدالت محوری

◀ اشاره به ضرورت اجرای احکام اجتماعی اسلام

از دلایل تشکیل حکومت اسلامی

◀ اشاره به هدایت تشریعی انسان (هدایت تشریعی

یعنی هدایت به وسیله دین و پیامبر و کتاب)

◀ بیانگر ولایت ظاهری

◀ بیانگر توحید عملی در بعد اجتماعی

وضعیت این معیار در دوره تمدن اسلامی

با توجه به پیام های مکرر قرآن کریم و سیره و روش رسول خدا ﷺ، تا مدتی پس از ایشان توجهی به این معیار وجود داشت؛ مثلاً در هنگام مواجهه سپاه مسلمانان با سپاه ساسانیان، گفت و گویی میان رستم فرخزاد، فرمانده سپاه یزدگرد سوم با فرمانده سپاه مسلمانان رخ داد که می تواند نشان دهنده توجه به این معیار باشد:

رستم فرخزاد، که مردی جهان دیده و با تجربه بود، وقتی با سپاه مسلمانان برخورد کرد، شب هنگام، سوار بر اسب، روی تپه ای رفت و به ارزیابی آن لشکر پرداخت. با وجود اینکه لشکر مسلمانان را از نظر عده و تجهیزات اندک دید، اما دچار اضطراب عجیبی شد. از تپه فرود آمد و پیکی سوی زهرة بن عبدالله – فرمانده لشکر مسلمانان – فرستاد و وی را به مذاکره دعوت کرد. فرمانده آمد و سخنانی میانشان رد و بدل شد.

نکته: گفتگو زهرة بن عبدالله با رستم فرخزاد نشان دهنده ی توجه به عدالت در جامعه مسلمین تا مدتی پس از رحلت رسول خدا (ص) است.

رستم به زهرة گفت: درباره دین خود سخن بگو.

زهرة پاسخ داد: ^{۱۷} (پایه آن دو چیز است: گواهی به یگانگی خدا و رسالت محمد ﷺ).

رستم گفت: اینکه عیبی ندارد؛ خوب است، دیگر چه؟

زهرة ادامه داد: ^{۱۷} (آزاد ساختن بندگان خدا از بندگی انسان ها به سوی بندگی خداوند).

رستم گفت: این هم خوب است، دیگر چه چیزی؟

زهرة گفت: ^{۱۷} (مردم همه از یک پدر و یک مادر زاده شده اند و همه برادر و خواهر یکدیگرند).

رستم گفت: این نیز خیلی خوب است. اگر ما اینها را بپذیریم شما باز خواهید گشت؟ ^{۱۸}

پاسخ داد: آری، قسم به خدا به سرزمین های شما دیگر قدم نخواهیم گذاشت، مگر برای تجارت.

۱۶. در نبرد مسلمانان با ساسانیان کدام فرماندهان سپاه با هم دیدار و گفتگو کردند؟

پاسخ: رستم فرخزاد فرمانده سپاه یزدگرد سوم ساسانی و از زهرة بن عبدالله از مسلمانان

۱۷. زهرة بن عبدالله برای رستم فرخزاد دین خود را چگونه معرفی کرد؟

۱۸. رستم فرخزاد به زهرة گفت که کدام ویژگی اسلام با آیین و سنت ایرانیان سازگار نیست؟

۱۹. چرا رستم فرخزاد ویژگی برابری و برادری انسان ها را در اسلام با آیین ایرانیان ناسازگار می دانست؟

۲۰. زهرا عبدالله چگونه استدلال کرد که اسلام برای مردم (ایران) نسبت به سایر حکومت ها (ساسانیان) بهتر است؟

رستم گفت: راست می گویی، اما در میان ما مردم ایران، سنتی از زمان اردشیر رایج شده که با دین شما سازگار نیست. کشاورز و پیشه‌ور حق ندارند به طبقه بالاتر روند و از امتیازات آن برخوردار شوند. اگر این طبقات در ردیف اشراف قرار گیرند، پا از گلیم خود درازتر خواهند کرد و با اعیان و اشراف به ستیز برخوانند خواست) ۱۹

زهرا گفت: پس ما برای مردم بهتر از دیگر حکومت‌ها هستیم. ما نمی‌توانیم مثل شما باشیم. ما عقیده داریم که باید امر خداوند را در مورد همه طبقات رعایت کنیم. همه مردم از یک پدر و مادر آفریده شده‌اند و همه با هم برادر و برابرنند. ۲۰

۱) یکی از اهداف مهم پیامبر اکرم ﷺ، ارتقای جایگاه خانواده، به عنوان کانون رشد و تربیت انسان‌ها و مانع اصلی فساد و تباهی بود. احیای منزلت زن و ارزش‌های اصیل او از عناصر اصلی این برنامه به‌شمار می‌رفت. ۲) در آن عصر، زن همچون کالا تلقی می‌شد و از کمترین حقوق فردی و اجتماعی، حتی حق مالکیت برخوردار نبود. تولد دختر در خانواده سرافکنندگی آن خانواده را به دنبال داشت. ۳) در چنین شرایطی که زن، از هرگونه احترام و جایگاه محروم شده بود، ۴) رسول خدا ﷺ با گفتار و رفتار خویش انقلابی عظیم در جایگاه خانواده و زن پدید آورد. ۲۱

۲۵) آن حضرت به یاران خود می‌فرمود: هیچ مردی نیست که زنی از محارم خود را شاد کند، مگر آنکه خداوند، روز قیامت او را شاد خواهد کرد. ۲۵

۲۴) وقتی به ایشان می‌گفتند کسی دختردار شده است، می‌فرمود: دختران چه فرزندان خوبی هستند، سرشار از لطف، آماده کمک به پدر و مادر، انس گیرنده، باعث برکت، ریزین، هنرمند و ظریف کار. ۲۴

۲۵) رفتار ایشان با دخترشان، حضرت فاطمه علیها السلام برای جامعه آن روز و نیز امروز بسیار آموزنده است. به‌طور مثال، خانه حضرت فاطمه علیها السلام و خانه پدر کنار یکدیگر بود. بین این دو خانه یک حیاط خلوت کوچک قرار داشت که در آن دو پنجره روبه‌روی هم، خانه پدر و دختر را به یکدیگر مرتبط می‌ساخت. هر صبح پدر دریچه پنجره را می‌گشود و به دخترش سلام می‌کرد. هرگاه قصد سفر داشت، در منزل فاطمه علیها السلام را می‌زد و با او خداحافظی می‌کرد. هرگاه نیز که از سفر برمی‌گشت، فاطمه علیها السلام اولین کسی بود که پیامبر ﷺ به سراغش می‌آمد و حال او را می‌پرسید. ۲۵

۲۱. جایگاه ممتاز خانواده و احیای مقام و منزلت زن که یکی از معیارهای اسلامی است را توضیح دهید؟

۲۲. مقام و منزلت زن در قبل از اسلام چگونه بود؟

فرداد ۹۸ تهری

۲۳. رسول خدا (ص) با و انقلابی عظیم در جایگاه خانواده و زن پدید آورد. پاسخ: گفتار - رفتار

۲۴. وقتی کسی دختردار می‌شد پیامبر (ص) چه چیزی را در مورد دختران بیان می‌نمود؟

۲۵. رفتار رسول خدا (ص) را با دختر خود حضرت فاطمه (س) با هدف ارتقای جایگاه زن، بنویسید. فرداد ۹۹ تهری

۲۶. پیامبر اکرم (ص) از کدام زنان، به عنوان بهترین زنان جهان نام برد؟

۲۷. پیامبر (ص) همواره درباره حضرت فاطمه (س) چه می فرمود؟

پیامبر ﷺ همواره دست دخترش را می بوسید^۱ و درباره او می فرمود:

۲۶ (— بهترین زنان جهان چهار تن اند: مریم، آسیه، خدیجه و فاطمه علیها السلام)^{۲۶}

۲۷ (— خداوند از خشنودی فاطمه خشنود و از خشمش به خشم می آید.)^{۲۷}

— فاطمه پاره ای از تن من است، هر که او را بیازارد مرا آزرده است و هر کس مرا بیازارد، خدا را

آزرده است.)^{۲۷}

به طور کلی، در خانواده پیامبر، زنان، پا به پای مردان، تاریخ را رقم زده اند:

۲۸ (خدیجه علیها السلام حامی بزرگ پیامبر ﷺ در دوران اولیه و بسیار سخت بعثت؛

فاطمه علیها السلام همراه پدر و حامی بزرگ همسرش علی علیه السلام؛

و زینب علیها السلام در کنار برادر و پیام رسان نهضت عاشورا)^{۲۸}

در عین حال، این خانواده الگوی تمام عیار عفاف، حیا و پوشش اسلامی بودند^{۲۹} تا به دیگر مؤمنین

بیاموزند که توجه به مقام و منزلت زن به معنی بی بند و باری، نگاه ایزاری به او و متزلزل ساختن بنیان

خانواده نیست.)^{۲۹}

ترجمه آیه: و از نشانه های او اینکه همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید، و در میانتان مودت و رحمت قرار داد؛ در این نشانه هایی است برای گروهی که تفکر می کنند!

تدبر در قرآن (۴)

با تفکر در این آیه معیار پنجم تمدن اسلامی را ذکر کنید.

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ^۵

۱. خلقت یکسان زن و مرد

۲. انس با همسر از اهداف ازدواج

معیار پنجم: معیار ارتقا جایگاه زن و خانواده

۳. رشد اخلاقی و معنوی از اهداف ازدواج (عالی ترین هدف)

وضعیت این معیار در دوره تمدن اسلامی

۳۰ (با توسعه سرزمین های اسلامی و شکل گیری حکومت هایی که پیامبر و یارانش را اسوه و سرمشق

خود قرار نمی دادند، بار دیگر برخی از رفتارهای جاهلی نسبت به زن پدیدار شد. حاکمان بنی امیه و

بنی عباس و بسیاری دیگر از حاکمانی که در سرزمین های اسلامی بودند، حرم سرا تشکیل دادند و زنان

۲۸. در خانواده پیامبر (ص) چه زنانی پا به پای مردان تاریخ را رقم زده اند نقش شان را بنویسید؟

۲۹. چرا خداوند خانواده پیامبر (ص) را الگوی تمام عیار عفاف، حیا و پوشش قرار داد؟

۳۰. بعد از پیامبر (ص) چه عواملی موجب شد که بار دیگر برخی از رفتارهای جاهلی نسبت به زن

پدیدار شد؟ فردار ۹۹ انسانی

شکل دوم سوال: موقعیت زن در تمدن اسلامی نسبت به سایر مناطق جهان (تمدن اروپا) چگونه بود؟ با ذکر مثال؟

۳۲. در تمدن اسلامی حتی در زمان حاکمان بنی امیه و بنی عباس موقعیت زن و خانواده در تمدن اسلامی بسیار برتر از اروپا زیادی را به دربار خود آوردند و حقوق الهی آنان را نادیده گرفتند. با وجود این، موقعیت زن و خانواده در تمدن اسلامی بسیار برتر از موقعیت زن در اروپا و سایر مناطق جهان بود.

و سایر نقاط
جهان بود.
ص ☒ غ ☐

۳۱ (زنان حق مالکیت و کار داشتند، دسترنج آنها به خودشان تعلق داشت و در اختیار همسر یا پدر قرار نمی گرفت،^۱ به همین جهت می توانستند ثروت خود را وقف امور عام المنفعه کنند. بسیاری از موقوفه های قدیمی کشور ما مربوط به زنان خیری است که ثروت خود را وقف امور خیریه کرده اند.^۲ تحصیل برای زنان آزاد بود و اندیشمندان بزرگی از زنان در جهان اسلام پیدا شدند که قبلاً سابقه نداشت.^۳ قرآن کریم، اصولاً تلقی درجه دوم بودن زن را به شدت نفی کرد و با اینکه در آن عصر و حتی تا همین دوره های اخیر، در اروپا زن را براساس تورات، موجود درجه دوم تلقی می کردند،^۴ آیات قرآنی با این نگاه مبارزه کرد.)^{۳۱}

۳۵ رسول خدا ﷺ دعوت خود را در جامعه ای جاهلی آغاز کرد که نشانه هایی بسیار اندک از عقل و تفکر و دانایی داشت. آن جامعه سرشار از خرافات و مظاهر جهل بود. شعر می سرودند، اما برای شراب، شکار، غارت، عشق حیوانی و بت پرستی. برای آمدن باران آتش می افروختند. شتر سالم را با آهن حرارت دیده داغ می زدند تا شتر دیگری که مریض است بهبود یابد. گفته اند در میان این مردم فقط هفده نفر بودند که خواندن و نوشتن می دانستند.)^{۳۵}

بای قالی
شهریور ۹۸ تهری

پیامبر اکرم ﷺ آمد تا این جامعه را متحول کند و مردم را به سوی زندگی مبتنی بر تفکر و علم سوق دهد. اولین آیاتی که بر رسول خدا ﷺ نازل شد و آغازگر رسالت وی بود، درباره دانش و آموختن بود.^۵ دعوت به تفکر، تعقل، تدبیر و خردورزی در جای جای این کتاب آسمانی مشاهده می شود.^{۳۷} نزول تدریجی آیات قرآن کریم و دعوت مکرر این کتاب به خردورزی و دانش از یک طرف و تشویق های دائمی رسول خدا ﷺ از طرف دیگر، سد جاهلیت و خرافه گرایی را شکست و یکی از جاهل ترین جوامع آن روز را مشتاق علم ساخت. رسول خدا ﷺ نه تنها همه را دعوت به علم آموزی کرد، بلکه آموختن علم را برای مردم واجب دانست و فرمود: «طلب علم بر هر مرد و زن مسلمان واجب است.»^۶

۳۳. قرآن کریم، اصولاً تلقی درجه دوم بودن زن را به شدت نفی و با آن مبارزه کرد. ص ☒ غ ☐

۳۴. تا همین دوره های اخیر، در اروپا زن را براساس تورات، موجود درجه دوم تلقی می کردند. ص ☒ غ ☐

۳۵. جامعه قبل از اسلام از نظر علم تفکر و تعقل در چگونه وضعی قرار داشت؟

۳۶. اولین آیاتی که بر رسول خدا (ص) نازل شد و آغازگر رسالت وی بود، درباره بود. (دی ۹۸ تهری) که به

معیار از معیارهای تمدن اسلامی اشاره دارد؟ پاسخ: درباره دانش و آموختن - خرد ورزی و تعقل گرایی

۳۷. با ظهور اسلام، چگونه پیامبر (ص) یکی از جاهل ترین جوامع آن روز را مشتاق علم ساخت؟ فراداد ۹۸ تهری، فراداد ۹۸ انسانی

شکل دوم سوال: پیامبر (ص) چگونه سد جاهلیت و خرافه گرایی را شکست و آن جامعه جاهل را مشتاق علم ساخت؟ فراداد ۹۹ انسانی

۳۸. از دیدگاه پیامبر (ص) طلب علم و دانش بر زن و مرد مسلمان چه حکمی دارد؟ پاسخ: واجب است.

۳۹. به فرموده ی پیامبر (ص) کسی که دوست می دارد نگاهش به چهره ی کسانی افتد که از آتش دوزخ در امان اند به چه کسانی بنگرد؟ پاسخ: به جویندگان علم

آن حضرت روزی به یارانش فرمود: «کسی که دوست می دارد نگاهش به چهره ی کسانی افتد که از آتش دوزخ در امان اند، به جویندگان علم بنگرد. سوگند به کسی که جان من در دست قدرت اوست، هر شاگردی که برای تحصیل علم [نه به قصد شهرت و نه برای تظاهر و تفاخر]، به خانه ی عالمی رفت و آمد کند» (در هر گامی، ثواب و پاداش عبادت یک ساله عابد برای او منظور می گردد و برای هر قدمی که در این مسیر می نهد، شهر آبادی در بهشت برای او آماده می سازند. بر روی زمین که راه می رود، زمین نیز برای او طلب آموزش می کند...)» ۴۱

به این واقعه توجه کنید که هم بیانگر منزلت علمی و بینش روشن حضرت فاطمه زهرا علیها السلام است و هم توجه به معرفت و تفکر را نشان می دهد:

زنی نزد فاطمه زهرا علیها السلام آمد و گفت مادری دارم که در باب نماز سؤال هایی دارد، اما چون بیمار است مرا نزد شما فرستاد تا آن سؤال ها را مطرح سازم. حضرت فاطمه علیها السلام به پرسش های آن زن پاسخ داد. زن از این فرصت مناسب استفاده کرد و سؤال دیگری را مطرح ساخت. آن حضرت پاسخ آن را نیز بیان فرمود. همین گونه، آن زن پرسش های متعددی را در میان می گذاشت و حضرت زهرا علیها السلام، به تمام سؤالات جواب های لازم را می داد تا تعداد سؤال ها به ۱۰ رسید. زن از کثرت سؤال ها احساس شرمندگی کرد و گفت: بیش از این مزاحم شما نمی شوم.

صدیقه کبری علیها السلام، در حالتی که نشان می داد هیچ منتی بر او ندارد، فرمود: «هر سؤالی که به نظرت می آید، پرس.» و سپس برای تشویق وی فرمود: «اگر فردی در مدت یک روز باری سنگین را به دوش کشیده، آن را به بالای بام حمل کند و در ازای آن حق الزحمه ای معادل هزار سکه طلا دریافت کند، با توجه به این مزد، آیا آن کار برای او سخت خواهد بود؟» زن پاسخ داد: خیر.

۴۰. حضرت فاطمه علیها السلام فرمود: «من هم کارگزارم و خود را خادم خداوند قرار داده ام. مزد من در برابر هر سؤالی که پاسخ دهم، از مجموع مرواریدهایی که فاصله ی میان زمین و آسمان را پر کند بیشتر است.

پس سزاوار است که از پرسش های تو احساس رنج و زحمت نکنم.»^۲ این سخن به کدام یک از معیارهای تمدن

اسلامی اشاره دارد؟ پاسخ: معیار خردگرایی و عدم اختصاص علم به یک طبقه یا قشر خاص.

۴۱. به فرموده ی پیامبر (ص) هر شاگردی که برای تحصیل علم [نه به قصد شهرت و نه برای تظاهر و تفاخر] به خانه ی عالمی رفت و آمد کند چه ثوابی نصیب او می شود؟

۴۲. چه چیزی سبب علاقه ی مسلمانان به علم و دانش شد؟ پاسخ: تلاش پیامبر اکرم (ص) و پیشوایان ما

۴۳. نقش و فایده و ثمره ی معیار خرد ورزی و عقل گرایی در تمدن اسلامی را بنویسید؟

تدبیر در قرآن (۵)

ترجمه آیه: بگو: «آیا کسانی که می دانند با کسانی که نمی دانند یکسانند؟! تنها خردمندان متذکر می شوند!»

... قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ

با توجه به این آیه شریفه و عبارات قبل، معیار دیگری از تمدن مورد نظر پیامبر اسلام را ذکر کنید:

معیار ششم: معیار خرد ورزی و تعقل گرایی

وضعیت این معیار در دوره تمدن اسلامی

تلاش پیامبر اکرم ﷺ و پیشوایان ما سبب علاقه مسلمانان به علم و دانش شد، به طوری که توجه نیاکان ما به اندیشه و تفکر و ارزشمندی علم روزافزون شد و ثمرات آن در تمدن اسلامی مشاهده گردید. ۴۳ مثلاً نیاکان ما در جهان اسلام توانستند علوم و دانش بشری را از چند شاخه محدود به پانصد شاخه برسانند^۲ و این، به معنای توسعه زیاد علم بود که ناچار بودند آن را شاخه شاخه کنند و به صورت تخصصی بدان پردازند. شوق و علاقه^۳ آنان به دانش سبب شد که در بسیاری شهرها در

کنار هر مسجد، مدرسه ای نیز بنا کنند^{۴۳}

۴۴ یکی از بزرگ ترین دانشمندان در تمدن اسلامی ابن سینا بود که به حق، آثار وی یکی از عوامل اصلی تحول اندیشه در اروپا و توجه بیشتر اروپاییان به تفکر فلسفی و دانش طبیعی محسوب می شود.

کتاب «شفای بوعلی یک دایرة المعارف در منطق، ریاضیات، علوم طبیعی و فلسفه است و بخش فلسفی آن هنوز هم از مهم ترین کتاب های فلسفی جهان محسوب می شود»^{۴۴}

ملاصدرا، فیلسوف بزرگ اسلامی درباره هماهنگی میان دین و تفکر عقلی ۴۵ می گوید: «نمی شود قوانین این دین بر حق الهی، که چون خورشید روشن و درخشان است، با دانش استدلالی یقینی مخالفت داشته باشد. نیست باد آن فلسفه ای که قوانینش با کتاب قرآن و سنت رسول خدا ﷺ و ائمه اطهار علیهم السلام مطابقت نداشته باشد.»^{۴۵}

۴۴. ابوعلی سینا که بود؟

۴۵. ملاصدرا فیلسوف بزرگ اسلامی درباره هماهنگی میان دین و تفکر عقلی چه می گوید؟

۴۶. در تمدن اسلامی در قرون اولیه، در امور مربوط به بهداشت و سلامت وضع مسلمانان چگونه بود؟

۴۷. یکی از ویژگی های فرهنگ علمی دوره اسلامی کدام بود؟ مثال بزنید.

۴۶) در تمدن اسلامی، در قرون اولیه، در امور مربوط به بهداشت و سلامتی، وضع مسلمانان بسیار درخشان بود؛ اگر شرایط قبل از اسلام را در نظر بگیریم، یا اوضاع دوره شکوفایی تمدن اسلامی را با اروپا، که هنوز حتی با حمام آشنا نبودند مورد توجه قرار دهیم، درمی یابیم که چگونه دستورات ساده ای مانند وضو و غسل و دیگر آموزه های بهداشتی اسلام مانند طهارت و نجاست و نیز دستورات پیشوایان دین در مورد سلامتی و درمان^۲، دنیای اسلام را متحول کرد. ۴۶

۴۷) یکی از ویژگی های فرهنگ علمی دوره اسلامی منحصر نبودن تحصیل علم به طبقه یا قشری خاص بود. در همان زمان رسول خدا ﷺ زنان به حضور ایشان می رسیدند و سؤال های علمی خود را طرح می کردند. حضرت فاطمه علیها السلام یک کلاس علمی تشکیل داده بود و زنان مدینه برای علم آموزی در آن شرکت می کردند. برخی از همسران رسول خدا ﷺ نیز جزو راویان حدیث به شمار می روند. ۴۷

تکمیل

اکنون که معیارها را استخراج کرده اید، به ترتیب اولیاتی که خودتان تشخیص می دهید، آنها را در ردیف های شماره یک تا شش قرار دهید.

- ۱..... ۲..... ۳.....
- ۴..... ۵..... ۶.....

برداشت (۱)

متن صفحه بعد گزیده شده از چندین کتاب است که توسط دانشمندان مسلمان و غیرمسلمان درباره علم در تمدن اسلامی نوشته شده است. پس از مطالعه آن، به سؤال هایی که در پایان مطرح شده است، پاسخ دهید. (محتوای این متن فقط برای پاسخ به سؤال های پایانی است و نیازی به حفظ کردن آنها نیست و در هیچ امتحانی نباید از آنها سؤال داده شود.)

۱- ویل دورانت در کتاب تاریخ تمدن می گوید: «چون به طور کلی در تعالیم مسیحیت سخن از نکوهش بدن و ترک آن بود، رعایت اصول بهداشتی، دربردارنده اجر و پاداشی نبود... یکی از ثمرات جنگ های صلیبی، رواج حمام های عمومی در اروپا به تقلید از گرمابه های مسلمانان بود... در فرانسه مردم در حیاط ها، روی پلکان ها و از بالای خانه ها، حتی در کاخ لوور، ادرار می کردند. بعد از بروز طاعونی در سال ۱۵۳۱م، به موجب فرمانی مخصوص، به عموم مالکان و خانه داران پاریسی، اخطار داده شد که برای هر خانه مستراحی احداث کنند، لکن اکثر مردم زیر بار نرفتند» تاریخ تمدن، ج ۴، ص ۱۱۲۵.

۲- برخی از این دستورات در مجموعه هایی مانند «طب الصادق»^۱ و «طب الرضا»^۲ گردآوری شده اند.